

ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ
PROFESSIONAL CRIME: CONCEPT AND ESSENCE

Толкач А.М., старший викладач

кафедри кримінального права та правосуддя

юридичного факультету

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Пророченко В.В.,

студент юридичного факультету

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Ця стаття присвячена аналізу поняття та ознак професійної злочинності. Автори звертають увагу, що останнім часом в Україні спостерігається зростання соціальної напруженості, посилення кризових явищ, негативні зміни в економічній сфері, критично низький рівень життя населення, втрата значною частиною суспільства моральних основ буття. Все це загострює криміногенну обстановку загалом і сприяє зростанню професійної злочинності. Ці та інші соціальні процеси в суспільстві визначили нові причини та закономірності в розвитку професійної злочинності. Вивчення професійної злочинності як явища, а також особистостей професійного злочинця, причин і умов, що сприяють професійній злочинності, має в сучасних умовах не тільки теоретичне, а й безпосередньо практичне значення. Проблеми характеристики професійної злочинності, а також особливості

властивостей особистості професійного злочинця належать до числа надзвичайно важливих проблем сучасної науки.

У статті наголошується, що професійна злочинність як специфічне явище існує досить давно. Вона досить тісно пов'язана з діяльністю осіб, передачею досвіду злочинців, затвердженням свого роду специфічної, відокремленої культури. Зазначені ознаки кримінального професіоналізму перетворюються на відповідні функції, завдяки яким злочинці-професіонали пристосовуються до відповідних соціальних обставин. Це повністю підтверджується існуванням певних категорій злочинців-професіоналів, їх стратифікацією і стабільністю злочинної кваліфікації. Професійна злочинна діяльність відрізняється від іншої кримінальної діяльності тим, що виробляє у її учасника певні знання, практичні вміння та навички, іноді доведені до автоматизму, що забезпечує оптимальне досягнення мети за мінімальних ризиків викриття.

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна злочинність – це вид злочинної діяльності, яка є для суб'єкта основним або єдиним джерелом для існування, виступає стійким видом злочинного заняття, що характеризується спеціалізацією, вимагає наявності у злочинця певних знань і навичок, передбачає наявність стійких зв'язків з антисоціальним, тобто злочинним середовищем.

Ключові слова: професійна злочинність, кримінальна спеціалізація, кримінальний професіоналізм, кримінальна кваліфікація, злочинець-професіонал.

This article is devoted to the analysis of the concept and features of professional crime. The authors draw attention to the recent increase in social tensions in Ukraine, the intensification of crisis phenomena, negative changes in the economic sphere, the critically low standard of living of the population, and the loss of a large part of society of the moral foundations of life. All this exacerbates the criminal situation in general and promotes the rise of professional crime. These and other social processes in society have identified new causes and patterns in the development of professional

crime. The study of professional crime as a phenomenon, as well as the identity of a professional criminal, the causes and conditions contributing to professional crime is not only theoretical but also directly practical in modern conditions. The problems of the characteristics of professional crime, as well as the peculiarities of the properties of the identity of the professional offender are among the extremely important problems of modern science.

The article emphasizes that professional crime as a specific phenomenon has existed for a long time. It is quite closely related to the activities of individuals, the transfer of experience of criminals, the approval of a kind of specific, separate culture. These features of criminal professionalism are transformed into appropriate functions, which enable professional criminals to adapt to the relevant social circumstances. This is fully confirmed by the existence of certain categories of professional criminals, their stratification and the stability of their criminal qualifications.

Professional criminal activity differs from other criminal activity in that it produces certain participant's knowledge, practical skills and skills, sometimes brought to automatism, which ensures optimal achievement of the goal with minimal risk of exposure.

Thus we can conclude that professional crime is a type of criminal activity, which is the main or sole source for existence of the subject, is a stable type of criminal activity, characterized by specialization, requires the presence of a certain knowledge and skills of the offender, presupposes the presence of stable knowledge and skills with antisocial, that is criminal environment.

Key words: professional crime, criminal specialization, criminal professionalism, criminal qualification, professional criminal.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні спостерігається зростання соціальної напруженості, посилення кризових явищ, негативні зміни в економічній сфері, критично низький рівень життя населення, втрата значною частиною суспільства моральних основ буття. Все це загострює

криміногенну обстановку загалом і сприяє зростанню професійної злочинності. Ці та інші соціальні процеси в суспільстві визначили нові причини та закономірності в розвитку професійної злочинності.

Професійна злочинність, як складова частина злочинності, є її системоутворюючим елементом. Зумовлюючи відносну стійкість злочинності як соціального явища, вона сама є умовою породження нових злочинів.

Вивчення професійної злочинності як явища, а також особистостей професійного злочинця, причин і умов, що сприяють професійної злочинності, має в сучасних умовах не тільки теоретичне, а й безпосередньо практичне значення. Проблеми характеристики професійної злочинності, а також особливості властивостей особистості професійного злочинця належать до числа надзвичайно важливих проблем сучасної науки. Їх аналіз дозволяє розробляти теоретичну і методичну основу профілактичної діяльності держави щодо професійної злочинності, а відповідні висновки і рекомендації можуть бути використані в процесі подальшого вдосконалення заходів профілактики професійної злочинності.

Стан опрацювання. Вивченням різних аспектів професійної злочинності займалися такі вчені, як І.Г. Богатирьов, В.С. Батиргарєєва, В.В. Голіна, О.І. Гуров, О.М. Джужа, О.І. Долгова, О.М. Костенко, Н.К. Макаренко, Г.М. Міньковський, О.І. Нікітенко, С.О. Прутяний та інші.

При цьому кожен із вчених розглядав феномен професійної злочинності по-різному, акцентуючи увагу на одних особливостях та залишаючи поза увагою інші.

Мета статті – здійснити аналіз характерних ознак поняття «професійна злочинність» та сформулювати авторське визначення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що одним із складників поняття соціального статусу і соціальної ролі є такий термін, як «професія». При цьому професія – це рід трудової діяльності, що вимагає якоїсь підготовки і зазвичай є джерелом існування. З цього визначення випливають три ознаки професії: рід діяльності, підготовка та отримання матеріального доходу.

Професія як рід діяльності людини має і соціальний зміст. Її носієм є конкретні люди, які формують мікросередовище, що створює професійну лексику і правила етичної поведінки. З усього вищевикладеного випливає така ознака професії, як зв'язок індивіда із соціально-професійним середовищем.

Теоретично розробка терміна «професійна злочинність» має принципове значення для правоохоронних органів через цілу низку причин.

По-перше, це дуже важливо для реалізації державної кримінальної політики як невіддільної частини всієї політики держави загалом. Важливо правильно зрозуміти напрямок головного превентивного удару правоохоронних органів по злочинності.

По-друге, теоретична розробка зазначених понять вкрай важлива для оцінки динаміки і стану всієї злочинності в державі, для підвищення ефективності її протидії, а також для прогнозування окремих видів злочинної діяльності, прийняття превентивних тактичних і організаційно-управлінських рішень.

По-третє, під час розробки цієї проблеми визначається зв'язок із процесом вдосконалення окремих положень у кримінальному праві, як-от: визначення диференційованості кримінальної відповідальності злочинця-професіонала; оцінка суспільної небезпечності його особистості за деякими ознаками суб'єктивного і об'єктивного характеру; деталізація обставин, що обтяжують покарання; конструювання деяких норм кримінально-правового напрямку, які мають безпосередню спрямованість на посилення боротьби зі злочинністю як специфічним промислом.

По-четверте, є безпосередній зв'язок із розробкою нових і конкретизацією вже використовуваних форм і методів протидії, розкриття і розслідування злочинів стосовно особливостей злочинно-професійної діяльності тих чи інших категорій злочинців.

Професійна злочинність як специфічне явище існує досить давно. Вона досить тісно пов'язана з діяльністю осіб, передачею досвіду злочинців, затвердженням свого роду специфічної, відокремленої культури. Зазначені

ознаки кримінального професіоналізму перетворюються на відповідні функції, завдяки яким злочинці-професіонали пристосовуються до відповідних соціальних обставин. Це повністю підтверджується існуванням певних категорій злочинців-професіоналів, їх стратифікацією і стабільністю злочинної кваліфікації.

Кримінальне ремесло має той же набір ознак і характеристик, що і будь-яка професія. Різниця лише в тому, що особа, яка володіє визначеними професійними навичками, під час заняття легальною діяльністю докладає свої сили і знання для досягнення позитивної мети як для себе особисто, так і для суспільства і держави загалом. Тоді як професійний злочинець, займаючись нелегальною, соціально шкідливою діяльністю, спрямовує зусилля для досягнення лише власної позитивної мети, що є різко негативним явищем для інших громадян, суспільства і держави в цілому.

На цей час професійна злочинність вийшла на якісно новий рівень організованості, що одночасно визначило зростання її суспільної небезпеки. При цьому її неухильна трансформація в організовану злочинність визначає нагальну необхідність реалізації більш ефективного комплексу заходів контролю та протидії цьому системоутворюючому сегменту всієї злочинності.

Професійна злочинна діяльність відрізняється від іншої кримінальної діяльності тим, що виробляє у її учасника певні знання, практичні вміння та навички, іноді доведені до автоматизму, що забезпечує оптимальне досягнення мети за мінімальних ризиків викриття.

Н.К. Макаренко зазначає, що ознаками злочинного (кримінального) професіоналізму на сучасному етапі є:

- 1) спеціалізація – стійкий вид злочинної діяльності;
- 2) кваліфікація – певні знання і навички, якими володіють професійні злочинці;
- 3) усвідомлення учинення таких злочинів як основного джерела заробітку засобів існування;

4) інкорпорація та кооперація; 5) обізнаність щодо звичаїв і традицій злочинного світу й дотримання їх [1, с. 96].

При цьому злочинний (кримінальний) професіоналізм – це різновид стійкого і досить продуманого, крім того, організаційно підготовленого соціального паразитизму. З одного боку, він дає реальну можливість досить якісно підготувати та вчинити злочинне діяння, а з іншого – приховати сліди скоєного злочину і зазвичай уникнути кримінальної відповідальності.

Слід зазначити, що професійна злочинність протидіє державі не прямо, а опосередковано. У зв'язку з цим рівень латентності вказаних злочинів залишається високим, через що встановити винних осіб та притягнути їх до кримінальної відповідальності достатньо складно.

На думку Н.К. Макаренко, професійна злочинність – це складне антисоціальна явище, що не залежить від державних кордонів і впродовж століть супроводжує соціальний і культурний розвиток більшості країн світу [1, с. 95]. Цей підхід, на нашу думку, є достатньо цікавим і нетрадиційним, оскільки в такому разі вчена фактично відмовляється від визначення поняття «професійна злочинність» через його ознаки та основоположні особливості. Натомість основоположний акцент зроблено на соціальну природу цього явища.

Аналізуючи поняття професійної злочинності, І.Г. Богатирьов зазначає, що це вид злочинності, яка характеризується постійністю вчинення умисних злочинів, учинених суб'єктами злочинної діяльності, шляхом використання притаманних їм спеціальних знань, досвіду, навичок, вмінь з метою задоволення своїх матеріальних і духовних потреб [2, с. 187]. Ми підтримуємо зазначену думку, оскільки вважаємо, що дане визначення акцентує увагу на ключових аспектах професійної злочинності.

Своєю чергою І.М. Даньшин, В.В. Голіна та М.Ю. Валуйська вважають, що професійна злочинність – це відносно самостійний вид стійкої систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, володіючи відповідними спеціальними навичками, знаннями і вміннями, займаються кримінальним

промислом по здобуванню основного або додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок з антисоціальним середовищем, близьким до їх власної орієнтації, установок і субкультури [3, с. 248]. З такою позицією важко не погодитися, оскільки у даному визначенні вказано на основоположні ознаки такого явища, як професійна злочинність.

Цікавою є позиція В.В. Голіни та Б.М. Головкина, які зазначають, що поняття «професійна злочинність» є умовним. Його застосування можна пояснити тим, що стійка злочинна поведінка зовні схожа на будь-яку іншу професійну діяльність. Розглядати професійну злочинність можна тільки через призму систематичної спеціалізованої діяльності злочинця, яка зовні нагадує діяльність професійну. Власне кажучи, «професійних» за природою злочинів не існує взагалі [4, с. 459].

Професійна злочинність володіє певними особливостями, які відображають її сутність та внутрішній зміст.

По-перше, професійний злочинець скоює злочини умисно, тут не може мати місця вчинення злочину випадково. Повторне і багатократне вчинення злочинів свідчить про стійкість спрямованості особистості винного, про наявність зв'язку між цією спрямованістю і злочинною поведінкою.

По-друге, абсолютна більшість здійснюваних професійними злочинцями злочинів зазіхає на власність. Причому професійні злочинці спеціалізуються на вчиненні зазвичай однорідних, тотожних злочинів.

По-третє, сам факт існування професійної злочинності спричиняє негативний вплив на морально нестійку молодь. Байдуже ставлення до покарання, що є наслідком глибокої соціальної деградації, втрата здатності направляти свою поведінку в русло правильно обраних інтересів сприймається як прояв сміливості та майстерності.

По-четверте, зростання рецидиву свідчить про професійний характер злочинів, що вчиняються. Більше половини всіх тотожних і однорідних злочинів скоюють злодії, грабіжники, шахраї, тобто особи, які є професійними злочинцями, з метою отримання матеріальної вигоди.

Для того щоб відмежувати професійну злочинність із загального масиву злочинних діянь, якісно вивчити її сутність, внутрішній зміст, особливості та розробити заходи запобігання, слід розглянути ознаки цього явища.

Перша ознака полягає в тому, що професійна злочинність являє собою стійкий вид злочинного заняття, або кримінальну спеціалізацію, яка характеризує наявність вузькопрофесійних навичок і умінь, що спрямовані на якісні підготовку, вчинення і приховування однотипних злочинів. Тут йдеться про систематичне вчинення однорідних злочинів. У злочинця-професіонала звичка поступово переходить у норму поведінки [5, с. 100]. Спеціалізація передбачає зосередження діяльності на якому-небудь певному занятті, використання спеціальних знань і навичок у конкретній області. Відповідно до цього спеціалізація як ознака кримінального професіоналізму полягає в занятті конкретним видом злочинної діяльності, який передбачає оволодіння спеціальними теоретичними знаннями, практичними навичками і вміннями.

Одним із показників стійкості злочинної діяльності є так званий кримінальний стаж, оскільки серед професійних злочинців досить велике число осіб систематично вчиняють злочини, проте не притягуються до кримінальної відповідальності. Таким чином, під кримінальним стажем слід розуміти вчинення безлічі однорідних злочинів протягом тривалого періоду часу, не потрапляючи при цьому в поле зору правоохоронних органів. Разом із тим кримінальний стаж, з огляду на вид злочинної діяльності, завжди різний.

Друга ознака – це так звана кримінальна кваліфікація, яка виступає якісною характеристикою спеціалізації професійного злочинця і свідчить про рівень його професіоналізму. Вибір конкретного злочинного заняття як професійного пов'язується з особливими здібностями і схильностями конкретної особи, а також ступенем підготовки, знаннями і фізичними можливостями злочинця [5, с. 101]. Кваліфікація в цьому аспекті передбачає рівень професійної підготовленості особи до будь-якого виду діяльності (у цьому разі злочинної). Інакше кажучи, кваліфікація є якісною характеристикою спеціалізації, яка б показала рівень професіоналізму певної

особи. Очевидно, що рівень кваліфікації професійного злочинця є досить високим, що дозволяє йому досить довго й успішно займатися злочинною діяльністю.

Зазвичай професійні злочинці вивчають не тільки способи і прийоми здійснення конкретного злочину (досить часто знання набуваються методом спроб і помилок або під керівництвом професіонала), але також вивчають порядок і особливості роботи органів досудового розслідування в частині розслідування і розкриття злочинів, методи оперативно-розшукової діяльності з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

І.М. Даньшин, В.В. Голіна та М.Ю. Валуйська звертають увагу на те, що злочинці-професіонали мають на своєму озброєнні відповідний злочинний інструментарій: універсальний набір ключів, спеціально розроблені відмички, сконструйовані в особливий спосіб електродрелі, краплені ігрові карти, верстати для виготовлення різноманітних фальсифікованих документів, бланків, печаток тощо [3, с. 247].

Третя ознака злочинного професіоналізму полягає в тому, що злочини в такому разі виступають як джерело засобів існування (злочинний промисел). Джерелом засобів існування визнається певна діяльність, що приносить дохід у вигляді майна або прав на майно [5, с. 101]. Особистісний сенс професійної злочинної діяльності полягає в тому, що особа, яка її здійснює, прагне за рахунок цього забезпечити свої матеріальні потреби. Саме тому злочинна діяльність як джерело матеріального існування стає обов'язковим атрибутом кримінального професіоналізму. При цьому професійний злочинець може повністю існувати за рахунок доходів, одержаних злочинним шляхом, а може лише частково задовольняти свої матеріальні потреби за рахунок цих доходів.

Для визнання злочинної діяльності основним джерелом існування вона не повинна поєднуватися із суспільно корисною працею. Хоча дуже часто особи, які займаються професійною злочинністю, для прикриття можуть бути зареєстровані як співробітники різних структур (зазвичай комерційних).

Четверта ознака – зв'язок з асоціальним середовищем, який дозволяє професійному злочинцю спілкуватися з іншими злочинцями, переймати у них досвід, знаходити в їх особі підтримку, схвалення злочинної діяльності і виробляти моральні стимули для її продовження і вдосконалення [5, с. 101].

Діяльність професійного злочинця неможлива без його приналежності до певного кримінального середовища. Ця належність означає не тільки знаходження особи в оточенні собі подібних, спілкуванні з ними, а й ідентифікацію себе зі злочинним світом. В цьому середовищі злочинець знаходить моральний стимул діяльності, підтримку та відносну безпеку. У загальносоціальному сенсі це середовище забезпечує збереження і відтворення кримінального професіоналізму. Для середовища професійних злочинців характерні такі специфічні риси, як неформальні норми поведінки, специфічна субкультура, органи координації діяльності цього середовища, її закритий для решти соціуму характер.

Осіб, які займаються злочинною діяльністю, за характером зв'язку зі злочинним світом можна розділити на: професійних злочинців-одинаків (осіб, які вчиняють злочини самостійно і не підтримують ніяких зв'язків з іншими злочинцями); професійних злочинців, які скоюють злочини поодиночі, але підтримують зв'язки з іншими злочинцями (наприклад, для подальшого збуту викрадених речей, для приховування злочинів тощо); професійних злочинців, які об'єдналися в групу з подальшим розподілом ролей (виконавці, пособники, організатори).

Специфічна ознака професійної злочинності, що має суб'єктивний, психологічний характер, проявляється в тому, що вона являє собою кримінальну діяльність злочинних елементів особливого типу [5, с. 102].

Необхідно звернути увагу, що сукупність всіх ознак злочинного професіоналізму належить лише до частини злочинців і злочинів, які не можна віднести до жодного виду злочинності. Саме тому сукупність злочинів, скоєних професійними злочинцями, іменується професійною злочинністю. Слід мати на увазі, що не всі злочини цих осіб належать саме до професійної

злочинності, а тільки ті, які здійснюються заради отримання основного або додаткового доходу з використанням кримінальних (професійних) знань, вмінь і навичок.

Сутнісна характеристика професійної злочинності полягає в розкритті її суспільної небезпеки. Суспільна небезпека кожного різновиду злочинності впливає з її шкідливості та прецедентності. Шкідливість злочинності передбачає можливість настання від неї наслідків пристосувального і перетворювального характеру. В першому випадку злочинність ніяких змін в соціальному середовищі не виробляє, проте негативний характер цих наслідків полягає в тому, що злочинці адаптуються до соціального середовища через злочинну поведінку і пристосовують властивості цього середовища до своєї злочинної діяльності. У другому випадку злочинність негативно змінює соціальне середовище. Прецедентність злочинності означає можливість її повторюваності. Специфіка суспільної небезпеки кожного виду злочинності визначається її характером і ступенем.

Характер суспільної небезпеки професійної злочинності виражається, по-перше, у злочинній діяльності, здійснюваній як професія, і породжує соціально-негативні наслідки пристосувального і перетворювального характеру, по-друге, в прецедентності існування цієї діяльності.

Ступінь суспільної небезпеки професійної злочинності є вищою порівняно зі злочинністю, яка не належить до такої. Це зумовлено тим, що професійна злочинна діяльність через підвищений рівень професіоналізму її суб'єктів створює велику ймовірність настання соціально-негативних наслідків, причому більш тяжких, ніж звичайна злочинність. Слід також зазначити, що кримінальний професіоналізм означає орієнтацію на тривалу злочинну діяльність, а існування професійного злочинного середовища є основою для його відтворення і розвитку. Все це підвищує прецедентність існування професійної злочинності.

Крім того, підвищений ступінь суспільної небезпеки професійної злочинності полягає також в тому, що вона, разом з деякими іншими видами

злочинності, породжує специфічний вид наслідків – соціально-негативне середовище, яке криміналізує сучасний соціум.

Висновки. Таким чином, професійна злочинність – це вид злочинної діяльності, яка є для суб'єкта основним або єдиним джерелом для існування, виступає стійким видом злочинного заняття, що характеризується спеціалізацією, вимагає наявності у злочинця певних знань і навичок, передбачає наявність стійких зв'язків з антисоціальним, тобто злочинним середовищем.

Своєрідним стрижнем професійної злочинності виступає кримінальний професіоналізм, який характеризується наявністю специфічних знань, умінь, навичок вчинення злочинів з найбільшою для професійного злочинця ефективністю (отримання максимально можливого прибутку за мінімального ризику).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макаренко Н.К. Організована та професійна злочинність в Україні: взаємозумовленість і взаємовплив. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (12). С. 94–100.

2. Богатирьов І.Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.

3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

4. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навчальний посібник. Харків : Право, 2014. 513 с.

5. Макаренко Н.К. Нові підходи до визначення поняття професійної злочинності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 97–103.